

Postmoderná kríza hodnôt a Kniha Kazateľ

PETER DUBOVSKÝ SJ

DUBOVSKÝ, P.: The Post-Modern Crisis of Values and the Book of Qohelet. *Teologický časopis*, IV, 2006, 2, s. 35 - 50.

This article presents the Book of Qohelet from the thematic point of view. The study of this book is divided into five thematic streams which can be individuated in the Book of Qohelet. The goal is to demonstrate that some of the problems of the post-modern era were known and dealt with already some centuries before Christ.

Všeobecne nie je príliš známy názov Qohelet (Ekkleziastes, Kazateľ), ale určite je dobre známy výrok: „Marnosť nad marnosť, všetko je márnosť“ (Kaz 1,2) alebo výrok: „Okrem (uvedeného) treba dodať: Maj sa na pozore, syn môj! Písaniu kníh nieto konca-kraja, ale mnohé premýšľanie vyčerpáva telo až priveľmi“ (12,12).

Okrem týchto dvoch výrokov, Kniha Kazateľ obsahuje ťažko zrozumiteľnú zbierku úvah, prísloví a múdroslovných ponaučení. Čo takýto dvetisíc rokov starý spis môže povedať pedagógom, psychológom a teológom postmoderného sveta? Vychovávateľa zápasia s relativizáciou základných princípov, ktoré tvorili piliere ľudstva po celé storočia. Vynára sa bezhodnotová psychológia, do teológie preniká eklekticismus a študenti, ako aj profesori cítia, ako sa musia špecializovať viac a viac, a strácajú široké obzory polyhistorov.

Kniha Kazateľ opisuje životný experiment Kazateľa (kráľa Šalamúna), ktorý sa rozhodol preskúmať všetko, aby našiel pravú múdrosť. Tento odvážny pokus, ktorý sa opisuje v Knihe Kazateľ, má čo povedať aj dnešnému človeku. Predovšetkým nás to vyvedie z ilúzie, že spochybňovanie tradičného hodnotového systému, relativizovanie náboženských tradícií, nezaujem a nestálosť je fenoménom len dnešnej doby. Táto kniha je dôkazom, že s podobnými problémami museli zápasiť aj ľudia už niekoľko storočí pred Kr. Štúdium týchto starých spisov pomáha človeku dívať sa na svoje vlastné problémy z historickej perspektívy, vidieť, ako s podobnými problémami zápasili generácie pred nami.

Táto kniha predovšetkým odpovedá na problémy svojej doby. Po výcho-
de Izraelitov zo zajatia nová komunita musela čeliť náboženským, politickým a kultúrnym výzvam nových impérií, najskôr perzského a potom helenistického. Najťažšími výzvami pre postexilovú komunitu bola medzinárodná komunikácia, synkretizmus, relativizovanie národných a náboženských hodnôt. Vo Svätom písme nachádzame viacero odpovedí na tieto zmenené politické a kultúrne podmienky: v Prvej a Druhej knihe Makabejcov je predstavený postoj mučeníkov, ktorí boli ochotní udržať tradície otcov aj za cenu vlastného života (sedem synov je ochotných zomrieť, aby nemuseli jesť bravčové mäso), na druhej strane je tu Kniha Múdrosti, ktorá preberá slovník a spôsob myslenia helenizmu, a mohli by sme ju nazvať dielom, ktoré hľadá, ako sprostredkovať židovskú

múdrosť helenistickému svetu, používajúc ich jazyk a spôsob myslenia. Do tohto obdobia patrí aj Kniha Qohelet (Kazateľ, Ekkleziastes). Táto kniha tiež odpovedá na problémy svojej doby, ale iným spôsobom: uvažovaním nad hodnotou starých tradícií. Kazateľ ide až na koreň problému. Má odvahu strhnúť rúško posvätnéj bázne pred starými zvykmi, prelomiť tabu a začať sa pýtať. Pýtať sa ako človek, ktorý úprimne hľadá, ako človek, ktorý nepristupuje ku problému s tým, že skôr, než začne premýšľať, už pozná výsledok. Je to odvážna a nebezpečná cesta, ale je to cesta, ktorá sa stala časťou našej tradície. Nie je to len akékoľvek spochybňovanie, je to opis zápasu človeka, ktorý si nevystačí s jednoduchými odpoveďami, ale ide až na koreň veci. Táto kniha sa nesústreďuje na predloženie riešenia, ale jej nadčasová hodnota spočíva v odhalení koreňov relativizovania hodnôt. Cirkev toto hľadanie nezavrholá, naopak, zaradila túto knihu do kánonu Katolíckej cirkvi a pokladá ju za inšpirované Božie slovo.

Celá kniha je napísaná ako experiment Kazateľa (kráľa Šalamúna), ktorý sa rozhodol preskúmať všetko, aby našiel pravú múdrosť. Táto kniha je akoby zhodnotením tohto experimentu.

Tematické rozdelenie knihy nám odhaľuje päť základných objavov, ktoré uskutočnil Kazateľ na svojej ceste za múdrosťou:

- Múdrosť nemôže dosiahnuť svoj cieľ.
- Boh je nepoznatelný.
- Svet je pokrivený.
- Smrť zotiera všetko.
- Pôžitok odporúča seba samého.¹

Kazateľ tak určuje päť okruhov problémov, ktoré dávajú otázku za každú veľkolepú syntézu a učenie postexilovej komunity. Kazateľ vo svojom experimente ukázal, kde sú korene ľudského skepticizmu a relativizovania klasickej múdrosti.

1. MÚDROSŤ NEMÔŽE DOSIAHNUŤ SVOJ CIEĽ

1.1. VÝHODY KLASICKEJ MÚDROSTI

Kazateľ ako hľadač opravdivej múdrosti dôkladne preskúmal všetku dostupnú múdrosť svojho veku. Kniha nám prináša celé úvahy o výhodách klasickej múdrosti. Autor nielenže schvaľuje základné kroky na ceste múdrosti (porov. Kniha Prísloví), ale dokonca využíva podobné literárne formy ako knihy klasickej múdrosti.

1.1.1. TÉMY

Kazateľ krásne syntetizuje hodnotový systém svojej doby. Uznáva základné rozdelenie na hlúpych a múdrych, na spravodlivých a hriešnikov, predložené v Knihe Prísloví. Tak ako Kniha Prísloví, aj Kaz 7,18 pokladá za základ múdrosti správny postoj voči Bohu. Autor nadväzuje na veľkú tradíciu „rešpektu pred Bohom“, ktorá je určujúcim kritériom na rozlíšenie medzi múdrosťou a hlúposťou. Tento postoj človeka voči Bohu prináša aj svoje ovocie: len ten,

¹ Porov. NICCACCI, Alviero: *La Casa della Sapienza*. Torino : San Paolo, 1994, s. 85-106.

kto je dobrý pred Bohom, môže uniknúť z rúk ženy, ktorá je predstavená ako niečo, „čo je horkejšie než samotná smrť“ – jej srdce je osídлом a jej ruky sú putá a „hriešnik bude ňou chytený“ (7,26). Ďalším ovocím rešpektu pred Bohom je: „...lebo, kto sa bojí Boha, vyjde z tohto všetkého“² (7,18). Autor tu nadväzuje na tvrdenia predchádzajúcich veršov, kde múdry by nemal ísť cestou extrémov, a je to práve postoj rešpektu voči Bohu, ktorý mu pomáha nájsť správnu rovnováhu medzi extrémami.³ Postoj rešpektu voči Bohu ustanovil sám Boh, ktorý všetko, čo urobil, urobil s večnou platnosťou (3,14).

Tento vzťah k Bohu následne vyúsťuje do vnútornej zmeny mudrca: jeho srdce je na pravej strane (10,2). Tento antitetický paralelizmus porovnáva srdce múdreho a hlúpeho a umiestňuje ich na dve opačné strany – pravú a ľavú.⁴ Týmto autor pravdepodobne ukazuje nezlučiteľnosť ciest hlúpeho a múdreho. Múdry ďalej zachováva príkazy, čo ho potom môže ochrániť od zla. Srdce múdreho pozná čas a spôsob konania (8,5).⁵ Srdce hlúpeho je však naplnené mrzutosťou (7,9).⁶ Napriek všetkej pochybnosti, ktorú Kazateľ vznáša voči klasickej teórii múdrosti, prichádza k uzáveru, že múdrosť je predsa len lepšia než hlúposť: vyniká nad ňou tak, ako svetlo vyniká nad tmou. Z tohto dôvodu múdry „nosí svoje oči na hlave, kým pochabý sa poneviera po tme“ (2,14). V konečnom dôsledku múdrosť je teda lepšia ako hlúposť a život je lepší ako smrť (9,4-5).

Podobne ako v Knihe Prísloví, interiorizovaná múdrosť sa nevyhnutne prejavuje aj navonok. Jej prvým vyjadrením je jazyk a rozvaha v reči. Rešpekt pred Bohom vedie ku kontrolovaniu slov, ktoré človek vyrieka pred Bohom. Múdry „sa neunáhľuje svojimi ústami a jeho srdce sa neprenáhľuje predniesť slovo pred Bohom“ (5,1).⁷ Jeho ústa by ho nemali viesť do hriechu (5,5), nemal by robiť sľuby, ktoré nemôže splniť (5,3-4), a nemal by sa oddávať snivaniu, ktoré vedie k mnohým márnivým slovám (5,6; 10,14). Slová múdreho prinášajú milosť, slová hlupáka skazu (10,12; 7,6). Múdry si tiež príliš nepripúšťa všetko, čo počuje (7,21), a vie zaujať správny odstup od klebiet.

² Slovenský preklad používa výraz „má úspech vo všetkom“. V texte sme uviedli doslovný preklad hebrejského textu. O typoch prekladov a jazykoch použitých vo Svätom písme porov. PANCZOVÁ, Helena: *Vplyv Biblie na kresťanskú latinčinu : Grécizmy a hebrejizmy pri použití predložky in*. Trnava : Dobrá kniha, 2002, s. 8–55.

³ „Nerob sa nadmieru spravodlivým, ani si nepočínaj, akoby si bol veľmi múdry. Veď prečo by si sa mal dožiť sklamaní? Nepočínaj si príliš zlostne, ani sa nezachovaj až veľmi pochabo! Veď prečo by si mal zomrieť nie na svoj čas? Dobré je, keď sa budeš pevne držať prvého, ale ani od druhého neodťahuj ruku! Lebo kto sa bojí Boha, má úspech vo všetkom.“ (Kaz 7,16-18)

⁴ „Srdce múdreho je na pravej strane, srdce pochabého však na ľavej.“ (10,2) Priradenie srdca na pravú stranu má symbolický, a nie anatomický význam. Pravá strana symbolizuje moc a silu. Porov. LONGMAN, Tremper: *The Book of Ecclesiastes*. Grand Rapids (Mich.) : W. B. Eerdmans, 1998, s. 240.

⁵ Slov. preklad: „Kto zachováva príkaz, neokúsi nijaké zlo. Múdre srdce pozná čas a správny spôsob.“ V hebr. origináli autor používa antitetický chiazmus, založený na opakovaní slova poznať *yd'*: „Ten, kto zachováva príkaz, nebude poznať zlú vec, a čas a súd bude poznať srdce múdreho.“

⁶ Doslovne „v hrudi hlúpych odpočívajú zármutok/mrzutosť“. Sloveso odpočívajú znamená aj spočívať, zastať a prebývať.

⁷ Na rozdiel od slovenského prekladu, tento preklad sa pokúša spojiť dve paralelné časti do jednej vety a neoddeľuje jednotlivé časti paralelizmu bodkou.

Múdroseť nachádza svoje vyjadrenie aj v postoji k práci: pochabého práca unavuje (10,15),⁸ zatiaľ čo múdry rozsieva svoje semeno za rána a do večera svojej ruke nedá spočinúť (11,6). Čestný postoj k práci prináša človeku sladký spánok (5,11). Autor dokonca pozýva aj k podnikaniu, ktorého výsledok ostáva riskantný (11,1),⁹ ako aj ku zdravej prefikanosti v spravovaní pozemských dobier (11,2).¹⁰

Ako klasická múdroseť, tak aj Kazateľ si viac cení múdroseť ako bohatstvo alebo vysoké spoločenské postavenie (4,13). Najlepším riešením je, ak je „múdroseť spolu s majetkom“ (7,11). „Lebo byť v tieni múdrosti je byť aj v tieni peňazí.“ (7,12a)

Autor si je vedomý platnosti zákona retribúcie: „Bohabojní sa budú mať dobre ... a zasa bezbožnému dobre nebude.“ (8,12-13) Tak múdroseť prináša svoje ovocie nielen pre múdreho – úspech (10,8-10) a rozjasňuje mu tvár (8,1b) –, ale aj pre jeho okolie. Múdry mladík je schopný zachrániť mesto pred nepriateľským kráľom (9,13-16) a tak „múdroseť je lepšia ako útočné zbrane“ (9,18a). Celospoločenské výhody múdrosti v porovnaní s hlúposťou sa najviac prejavujú, ak sa ňou rozhodnú riadiť kráľ a jeho dvor. Ich krajina prekvitá, na rozdiel od krajiny, v ktorej vládnu veľmoži, čo sa oddávajú iba hostinám a zábave (10,16-19; porov. 10,5). Sledujúc odporúčania klasickej múdrosti, aj náš autor uvádza, ako sa správať voči kráľovi: naše príslovie „Aj steny majú uši“ zaznieva vo forme „Lebo aj nebeské vtáky by mohli zaniest tvoj hlas a čo len krídla má, môže mu takú reč oznámiť“ (10,20).

1.1.2. FORMY

O autorovi vieme, že skladal múdre výroky, učil ľud poznaniu a všetko si dôkladne uvážil. Literárne formy využité v knihe v mnohom pripomínajú Knihu Prísloví: rozkazovací spôsob (7,9-10.¹¹ 13-14; 11,8-10), uvádzanie dôvodov (8,3), porovnania (7,1-4)¹², rečnícke otázky (2,2.¹³ 12,15; 6,8), priama reč (1,10; 7,10), opisy (12,3-7), gnómické výroky (1,9; 7,8; 9,17-18), opakovania (1,2; 12,8), anafora (3,1-8). Tak ako pre klasickejšiu múdroseť, aj pre Kazateľa zdrojom múdrosti *par excellence* je skúsenosť (kap. 2 – 3) a pozorovanie prírody (11,3-4).

1.2. SPOCHYBNENIE PRINCÍPOV KLASICKEJ MÚDROSTI

Spochybnenie princípov klasickej múdrosti sa nedeje len na základe nejakých teoretických úvah, ale je ovocím dlhej skúsenosti a hľadania múdrosti. Prvé dve kapitoly prinášajú dlhý zoznam úsílí, pomocou ktorých sa Šalamún usiloval prísť až ku koreňu múdrosti. Výsledkom bolo však len sklamanie: sú-

⁸ V hebrejskom origináli to nie je len práca, ktorá unavuje, ale doslovne „pochabá práca ho (pochabého) vyčerpáva“.

⁹ „Púšťaj svoj chlieb po vode a po mnohých dňoch ho (zasa) nájdeš.“

¹⁰ „Podeľ svoj majetok na sedem, ba na osem častí, lebo nevieš, aké nešťastie sa strhne nad krajinou.“

¹¹ „Neprenáhli sa svojim duchom, aby si sa zlostil, lebo mrzutosť prebýva v hrudi pochabých. **Nepýtaj sa:** »Ako to, že predošlé dni boli lepšie ako terazšie?« Lebo to by si sa nepýtal z múdrosti.“

¹² „Lepšia je dobrá poveseť než (voňavý) olej. Lepší je deň smrti ako deň narodenia.“ (7,1)

¹³ „O smiechu som (musel) povedať: »Bláznovstvo« a o slasti: »Čo mi pomôže táto (vec)?«“

ženie, hnevivosť, nepokoj (2,23) a žiarlivosť (4,4). Kazateľova skúsenosť hľadania múdrosti končí v objave, že zdokonaľovanie sa v múdrosti vedie k mrzutosti (1,18) a k telesnému vyčerpaniu (12,12). Napriek všetkým snahám o zavádzanie múdrosti do praxe, výsledkom je akoby pravý opak: vo svete vládne útlak, ktorý je zakorenený aj v sociálnych štruktúrach (5,7-8).

Toto zistenie je ešte prehĺbené smutným konštatovaním: „Pritom som videl, že násilníci boli pochovaní, kým tí, čo si počínali správne, museli utiecť zo svätého miesta a upadli v meste do zabudnutia.“ (8,10) Autor napriek tomu, že si je vedomý platnosti zákona o retribúcii, predsa, poučený vlastnou skúsenosťou, o ňom silne pochybuje (8,9-14). Neistota vzhľadom na odmenu spravodlivých je umocnená úvahami o smrti, ktorá je spoločným cieľom všetkých. Tieto skúsenosti vedú autora k otázke: „Lebo kto vie, čo je v živote dobré pre človeka?“ (6,12)

Autor prichádza ku smutnému uzáveru. Jeho úsilie a námaha dosiahnuť múdrosť nedosiahli svoj cieľ. Autor tak spochybňuje základy samotnej múdrosti. Základná téza klasickej múdrosti by sa mohla formulovať takto: Ak človek bude sledovať cestu múdrosti, môže si zabezpečiť svoju budúcnosť. Kazateľ však tento základný princíp spochybnil vo dvoch bodoch:

- Ak človek nevie presne definovať, čo je naozaj dobré pre neho, nemôže s istotou kráčať po ceste múdrosti. (6,12)
- Ak neplatí princíp retribúcie (9,11), potom nemožno hovoriť, že sa opláti žiť spravodlivo.

Kazateľovo hľadanie zmyslu života je tak odsúdené na zánik – nemôže nájsť kľúč k totalite života.

2. BOH JE NEPOZNATEĽNÝ

Ďalšou základnou tézou klasickej múdrosti je Boh. Autor nepochybuje o existencii Boha, zaoberá sa však otázkou poznateľnosti Boha. Neschopnosť preskúmať Boží plán (8,17) ho pozbavuje akejkol'vek nádeje na poznanie svojej budúcnosti (7,14b). Naštrbenie tohto piliera klasickej múdrosti rozoberieme vo dvoch častiach. Najskôr sa budeme zaoberať Kazateľovým chápaním Boha a potom otázkou poznateľnosti Boha.

2.1. BOŽIA EXISTENCIA A ATRIBÚTY

Kazateľ vo svojom experimente zhŕňa staroveké poznanie o Bohu. Božia existencia je skutočnosťou, ktorú aj pochybujúci Kazateľ prijíma ako nepopierateľný fakt. Z verša 11,5 môžeme usúdiť, že Bohu bol udelený typický múdroslovný atribút – Stvoriteľ („Ako nevieš, ... ako sa tvoria kosti v živote ženy ťarchavej, celkom tak nepoznáš diela Boha, ktorý všetko robí“). Verš 3,11 charakterizuje túto Božiu činnosť ako niečo pekné¹⁴ a utvorené „vo svojom čase“, t. j. v čase určenom samotným Stvoriteľom (porov. 3,1-8). Človek, ktorý vyšiel z „Božej dielne“, je priamy (7,29). Kmeň slova *yšr* doslovne znamená geometrickú rovnosť, hladkosť, priamosť. Často je toto slovo spojené s cestou, po ktorej sa dá napredovať s ľahkosťou. V obraznom zmysle sa slovo používalo

¹⁴ Pravdepodobne ide o narážku na Gn 1, kde Boh pokladá svoje stvorenia za dobré.

vo vzťahu k ľudskej osobe, k jej morálnemu charakteru, etike alebo náboženstvu. Tak ľudské správanie (cesta) mohlo byť priamo v protiklade so zákernosťou (Prís 21,8; 29,27) alebo krivosťou (1,15).

Ďalší uzáver, ktorý možno vyvodit' z Knihy Kazateľ, sa vzťahuje na produkt Božej aktivity – na stvorený svet. Božie diela majú nemeniteľný charakter. Človek k tomu nemôže nič pridať, ani nič ubrať (3,14).¹⁵ Idea nemennosti Božieho diela (stvorenia) má u Kazateľa podobnú váhu, s akou Mojžiš predstavuje Božie zjavenie (Zákon). Výsledkom tohto nemeniteľného diela je, aby sa človek bál Boha.¹⁶ Autor napriek tomu, že používa ten istý slovesný koreň ako v prípade „rešpektu pred Bohom“, רָשָׁה, vynecháva predmet a v našom prípade ho nahrádza predložkou s privlastňovacím zámenom. Takéto slovné spojenie dostáva polysémantický význam: môže naznačovať rešpekt pred Bohom alebo úzkosť, ktorú v človeku vyvoláva Boží majestáť.

Posledný aspekt sa týka vzťahu Boha k človekovi. Boh hľadá na sľuby, ktorými sa mu človek zaviazal, a ich nesplnenie vyvoláva v ňom hnev. Z tohto dôvodu autor vyzýva k uvážlivosti pri uzatváraní sľubov (5,3-5). Do tejto skupiny môžeme zaradiť aj predstavu Boha, ktorý zaručuje retribúciu: Boh si predvoláva na súd (9,9; 12,14), Boh sa vie vypomstiť za prenasledovaného (3,15) a v konečnom dôsledku je to Boh, ktorý posúdi spravodlivého a zlého človeka (3,17).

2.2. NEÚSPEŠNÉ HĽADANIE BOHA

Počas svojich dlhých životných skúseností Kazateľ nesporne objavil veľa vecí z múdrosti. Opis sveta, striedanie časov, základné Božie atribúty – to všetko je svedectvom toho, že jeho hľadanie prišlo k určitému cieľu: „Boh urobil všetko krásne vo svojom čase.“ (3,11a) A bol to koniec koncov sám Boh, ktorý vložil do človeka túžbu po hľadaní, po večnosti: „...a tiež dal do ich srdca večnosť“¹⁷ (3,11b). A práve toto je jeden z najsfustrujúcejších objavov Kazateľa. Človek má v sebe večnosť, jeho bytie nosí v sebe jeden z Božích atribútov – večnosť, a práve v tomto bode však zlyháva: „Hľa, toto som našiel, hovorí Kazateľ, (kladúc) jedno na miesto druhého, s cieľom, aby som našiel zmysel, ktorý

¹⁵ Podobnú paralelu nájdeme v Dt 4,2: „K slovám, ktoré vám hovorím, nepridáte vôbec nič, ani z nich nič neuberiete.“

¹⁶ Nemeniteľný charakter Božieho stvorenia kontrastuje s mnohými filozofickými koncepciami, kde sa vychádza práve z premenlivosti stvorenia. Porov. ROJKA, Luboš: Eternity of God. In: *Studia Aloisiana : Ročenka Teologickej fakulty Trnavskej univerzity 1999*. Bratislava : Dobrá kniha, 1999, s. 197–198.

¹⁷ Ťažkosť pri vykladaní tohto verša možno vidieť aj v rozdielnych prekladoch. Oficiálny slovenský preklad pridáva do zátvoriek slovo tušenie a tak slovenská interpretácia sleduje návrh protestantského exegéty Delitzscha, ktorý vysvetľuje hebrejský termín 'ólām ako *desiderium aeternitatis*. Gréčtina prekladá hebrejský termín doslovne: „καὶ, γὰρ σὺν τῷ αἰῶνι ἔδωκεν ἐν καρδίᾳ αὐτῶν“ (a dal do jeho srdca aj spolu s večnosťou). Termín má viacero významov: svet, poriadok, večnosť. Možnosť preložiť grécky termín αἰῶν ako svet využila aj Vulgáta a prekladá *et mundum tradidit disputationi eorum*. Hebrejský termín 'ólām je v protiklade s termínom 'ēt, čo znamená konkrétny časový úsek. Hebr. 'ólām tak označuje trvanie, na rozdiel od obmedzeného časového úseku. Porov. MURPHY, Roland E.: *Ecclesiastes*. Dallas (Tex.): Word Books, 1992, s. 34.

ešte stále vytrvalo hľadá moja duša, nenašiel som.“ (7,27-28)¹⁸ Slovo „zmysel“ má v hebrejčine tvar *hešbôn* a pochádza zo slovesného koreňa *hāšab*, ktorého prekladové ekvivalenty naznačujú dva sémantické elementy: a) element počítania, zvažovania a hodnotenia. Tento významový rozmer slova má viac technické uplatnenie. Aktívne prídavia, ktoré možno pomocou neho utvoriť, sa používajú na označenie remesiel, ako napr. ten/tá, čo vyšívá vzory na ľanové plátno, alebo v zmysle obchodno-ekonomického vyhodnocovania príjmov a výdajov; b) element plánovania, ktorý je viac abstraktno-rationálny. Tvar *hešbôn* sa nachádza len v neskoršej literatúre a jeho význam je: výsledok hodnotiacej operácie – vo v. 7,27 by mal potom význam výsledku pridávania jednej veci ku druhej a teda výsledná suma, alebo plán formujúci sumu preskúmaných vecí. Porovnávaním opisu autorových skúseností z druhej kapitoly môžeme usúdiť, že Kazateľ má priam úplnú škálu skúseností,¹⁹ z čoho vyplýva, že nezlyhal v hromadení skúseností, ale skôr v objavení ich spoločného plánu, vnútorného programu. Jeho sklamanie spočíva v tom, že napriek objaveniu túžby po hľadaní si je vedomý, že ju nikdy nebude môcť naplniť. Aj keby preskúmal všetko pod slnkom, človek „nie je schopný vystihnúť dianie,²⁰ ktoré sa odohráva pod slnkom, čo ako by sa namáhal v hľadaní, nijako ho nevie vystihnúť“ (8,17). Napätie medzi túžbou a poznaním je opísané paralelou: človek vie objaviť časy (3,1-8), ale nie večnosť, napriek tomu, že ju nosí v sebe.²¹ Táto skúsenosť vedie Kazateľa ku prehodnoteniu vlastného výskumu: „Oko sa nenasytuje poznaním a ucho sa nenaplní počúvaním.“ (1,8b) Všetka ľudská námaha tak slúži len ústam človeka, no ani toto nie je schopné zasýtiť jeho dušu (6,7). Jeho úvaha sa končí smutným zistením, že zamestnanie, úloha, poslanie, ktoré Boh zveril človeku, človeka len umára, a dokonca ju nazýva chorou a zlou (1,13; 3,10).²²

2.3. BOŽIA SVOJVÔLA

Praktickým uzáverom týchto zistení je, že „nik nemôže vystihnúť dianie, ktoré Boh koná od počiatku až do konca“ (3,11). Partnerom „hľadania“ v sérii protikladov (3,1-8) preto nie je „nájdenie“, ale „zničenie, stratenie“. Z toho potom vyplýva, že ak človek nemôže poznať dielo, ktoré Boh koná pod slnkom, o čo menej môže poznať samotného Boha. Medzi Bohom, ktorý je vysoko na nebi, a človekom, ktorý je zasa dolu na zemi, sa tak zväčšuje priepasť. Takýto

¹⁸ Myšlienka prepojenia večnosti a zmyslu sa vo filozofii prejavuje v túžbe po úplnom vysvetlení reality: „Hľadanie definitívneho vysvetlenia inteligibility obmedzeného bytia nás viedlo ku koncepcii a potvrdeniu samovysvetľujúceho, nekontingentného a neobmedzeného aktu poznávania (Boha).“ ROJKA, L.: *The Eternity of God*. Bratislava : Dobrá kniha, 2005, s. 116.

¹⁹ Porov. aj 8,17.

²⁰ Hebrejčina umožňuje preložiť slovo aj ako výsledok diania – dielo, skutok.

²¹ V súčasnej filozofii sa takéto napätie vynára ako napätie medzi dvoma rozličnými rovinami: úrovňou poznania a (etickou) úrovňou života. Porov. ROJKA, L. – STARÍČEK, I.: *Filozofia Bernarda Lonergana*. In: *Studia Aloisiana : Ročenka Teologickej fakulty Trnavskej univerzity 2001*. Bratislava : Dobrá kniha, 2001, s. 269–270.

²² Oľga Gavendová rozvíja túto myšlienku vo filozofickom kontexte: Človek má „skúsenosť so svetom, poznáva ho a usiluje sa mu porozumieť. No svet, ktorý pozná, nikdy nedokáže nasýtiť jeho smäd po pravde“. GAVENDOVÁ, Oľga: *Filozofia náboženstva*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2006, s. 5.

Boh nedáva priestor na utvorenie osobného vzťahu s ním a človek nemôže s istotou vedieť, či ľudia nie sú len hračkami v rukách osudu (3,19), ktoré si Boh skúša podľa vlastnej svojvôle, len aby im dokázal, že sú zvery (3,18). Nedáva človeku čas na to, aby sa tešil z výsledkov svojich námah (6,1-2), ale ho dá do rúk niekoho, kto si to nezaslúži (2,26). Na druhej strane, tento Boh má veľké požiadavky na človeka: on sám kontroluje, ako plní sľuby, a ich nesplnenie trestá (5,1-6). Rovnako trestá aj nedodržanie morálnych požiadaviek tým, že sa vypomstúje za prenasledovaných (3,15). Láska a nenávisť sú tiež v Božích rukách (9,1). Z týchto úvah logicky vyplýva už len posledná Kazateľova pochybnosť: Môže si človek byť istý, že ho Boh má naozaj rád?

Kazateľov pohľad sa rozhodne nemôže charakterizovať ako ateistické vnímanie sveta. Kazateľ je presvedčený o Božej existencii. Avšak neschopnosť poznať Boha, naplniť večnosť, ktorú Boh do neho vložil, otvára otázky podobné dnešnému agnostickému chápaniu. Boh existuje, je však neuchopiteľný, a človek si nemôže byť istý, aký má Boh skutočný vzťah k človeku.

3. SVET JE POKRIVENÝ

Ak človek nemôže dôverovať Bohu, ako môže dôverovať jeho stvoreniu? Pre klasickú múdrosť svet bol vo svojej podstate hodný dôvery a tak jeho pozorovanie sa stalo jedným z hlavných prameňov múdrosti. Svet bol chápaný ako cieľovo riadený celok. Deuteronomické chápanie dejín, v ktorých Boh viedol svoj ľud z Egypta do prisľúbenej zeme, rozumie dejinný vývoj ako lineárny priebeh: svet, vesmír a ľudstvo kráča odniekiaľ niekam. Kazateľ však spochybňuje aj túto istotu. Jeho pochybnosti o dôveryhodnosti sveta sa začínajú odvíjať hneď od prvej kapitoly. Na zemi sa striedajú generácie, zem však zostáva tá istá. Slnko ustavične vychádza a zapadá a ani krúženie vetra nevedie k nijakému cieľu. Rieky, napriek tomu, že neustále vtekajú do mora, nemôžu ho naplniť (1,4-7). Kazateľ spochybňuje samotný smer vesmíru a dejín: ich smerovanie je bez smeru, cirkulujú v kruhu, a tak vlastne nevedú k nijakému cieľu.

Ďalšou axiómou klasickej múdrosti bola skutočnosť, že Boh všetkému stvoreniu určil jeho čas (3,1-10). Rozpoznanie tohto *kairos* tak v prírode, ako aj vo vlastnom živote bolo charakteristikou múdreho srdca (8,5b-6a). Človek napriek všetkému svojmu úsiliu nie je schopný rozpoznať ani len svoj vlastný čas (9,12). Ako potom môže poznať čas prírody? Takéto chápanie vydáva človeka na milosť a nemilosť náhode.

Nielen svet, ale aj človek je pokrivený. Napriek tomu, že Boh stvoril človeka priameho, ľudia vyhládávajú úlisnosti (7,29). Skazené ľudské srdce sa potom presadzuje aj v spoločenských štruktúrach ako utláčanie nevinných (4,1-5). Ošial činnosti, ktorým človek uniká pred márnosťou svojej existencie (4,7-9), vedie tiež len ku žiarlivosti (4,4) a získavanie poznania naplňa človeka iba mrzutosťou a bolesťou (1,18).

Uzáver Kazateľovho pochybovania je hrozivý: Svet, ktorý je zacyklený sám v sebe, nemá nijaký cieľ. Je obývaný ľuďmi so skazeným srdcom, ktorí nepoznajú kľúč ani k tým malo zákonom, ktoré v ňom jestvujú. Takýto svet je pokrivený a „pokrivené sa nedá urobiť rovným a čoho niet, to nemožno po-

čítať“ (1,15; 7,13). Tento osud vesmíru je večný, lebo Božie diela sú nemen-
né (3,14).

4. SMRŤ ZOTIERA VŠETKO

Pochybnosti, ktoré Kazateľ predkladá svojim čitateľom, sa nezastavili na jeho úvahách o človekovi, svete a Bohu. Kazateľ ide vo svojich pochybnostiach k jadrú doterajších pochybností, ktorým je smrť. Základnou otázkou pre Kazateľa je: Ak smrť je údelom každého človeka, aký zmysel má žiť spravodli-
vo? Anylýza knihy ukázala, že Kazateľ si je vedomý komplexnosti otázok spojených so smrťou a, sledujúc jeden z prúdov klasickej múdrosti (Jób 3), okrem negatívnych stránok smrti si uvedomuje aj jej význam ako odpočinku pre utláčaných.

4.1. SMRŤ AKO ODPOČINOK PRE UTLÁČANÝCH

Vo veršoch 4,1-3 opisuje autor život bedárov, ktorí sú vydaní na milosť a nemilosť svojim utláčateľom.²³ Ich životná cesta je skropeaná slzami a niet nikoho, kto by ich potešil. Paradoxne je tento výrok vložený do úst Šalamúna, ktorý je podľa 1 Kr 11 charakterizovaný ako ten, kto znásobil zdieranie nižších vrstiev. Ich situácia jej bez akejkoľvek nádeje na zmenu, pretože v rukách utláčateľov sa nachádza všetka moc. Tento bezvýchodiskový stav utláčaných vedie autora k myšlienke, že pre týchto ľudí by bolo lepšie zomrieť. Smrť by im mohla priniesť blahodarné vyslobodenie z neľudských podmienok, do ktorých ich vrhol život. Klimatickým spôsobom autor stupňuje svoju úvahu: Nielenže by bolo lepšie zomrieť, ale najlepšie by bolo sa vôbec nenarodiť. Neexistencia je lepšia ako neznesiteľný život. Nevidieť zlo, ktoré sa pácha pod slnkom, nevstúpiť do ľudskú dôstojnosť ponižujúcich podmienok života je privilegium nenarodených (porov. Jób 3).

Podobne je žiadanejší osud nenarodenca, potratu, než osud boháča, ktorému Boh neudelil možnosť nasýtiť sa svojím úspechom (6,1-5). Bohatstvo, dlhý život a množstvo potomstva – dary, ktoré prisľubovala klasická múdrosť ako odmenu za dobrý život, ak nemôžu byť aj užívané, strácajú na hodnote. Osud predčasne narodeného, ktorý nemá identitu (jeho meno bolo pokryté tmou), ktorý v márnosti prišiel na svet a odoberá sa do tmy a ktorý nemohol vidieť krásy sveta, je neporovnateľne lepší ako neuspokojený život akokoľvek bohatého človeka. Túžba a bohatstvo prinášajú nepokoj, zatiaľ čo nenarodený je v pokoji.

²³ „(Keď) som sa obrátil, videl som všemožné utláčania, ktoré sa dejú pod slnkom. A hľa, všade (znel) nárek utláčaných, ktorí nemajú nikoho, kto by ich tešil. Z ruky ich utláčateľov (vychádzala) presila, (utláčani) nemali nikoho, kto by ich mohol potešiť. Za blaženejších som pokladal mŕtvych, čo už pomreli – než živých, ktorí ešte zostávajú nažive. Ale za šťastnejšieho – ako ich obidvoch – mal som toho, kto doteraz ani nebol (na svete): kto (totiž) nevidel dielo zloby, aké sa deje pod slnkom.“ (4,1-3)

4.2. SMRŤ AKO SMUTNÝ OSUD ČLOVEKA

Na viacerých miestach Kazateľ opisuje tragický osud človeka a jeho smutný koniec, čo mnohých komentátorov viedlo k tomu, aby mu dali prívlastky: pesimistický alebo skeptický spisovateľ.

Verše 9,1-6 sú jednou z najpesimistickejších častí knihy. Autor ironicky opisuje osud človeka: nezávisle od jeho morálnych vlastností (hriešnik alebo spravodlivý), od jeho spoločenského postavenia (sluha alebo boháč), od jeho náboženskej čistoty (čistý alebo nečistý) – všetkých čaká rovnaký osud: smrť. Cyklus, ktorému je podrobená príroda, vládne aj nad človekom: „(Jedno) pokolenie ide (preč) a (iné) pokolenie prichádza.“ (1,4) Smrť sa stáva posledným príbytkom človeka – smútočný dom „je koniec pre každého človeka“ (5,2). Smrť je nenávratná. Smutným osudom človeka je, že napriek všetkým jeho úsiliam a humanitným činnostiam jeho pamiatka skôr či neskôr celkom zmizne zo zeme: „Nebude po nich spomienky u tých, čo budú nasledovať za nimi.“ (1,11)

Nič z toho, čo človek získal, si nebude môcť zobrať na druhý svet: „Ako nahý vyšiel zo života matky, tak musí aj odísť, aký prišiel; neodnesie si nič zo svojej námahy, (ani toľko), čo by v hrsti uniesol.“ (5,14) Po smrti už nedostane nijakú odmenu (9,6). Horšie však je, že celý jeho majetok – výsledok jeho trápení a odriekaní – prejde do rúk niekoho iného, „ktorý sa o to nemusel ani namáhať“ (2,21). Všetko bude musieť odovzdať (6,1-2). Jeho dedičom nemusí byť len múdry, ale všetko, tak hmotné, ako aj duchovné bohatstvo môže rovnako dobre skončiť aj v rukách hlúpeho (2,19). Nebožtík už nebude môcť rozhodovať, ako sa toto bohatstvo využije.

Smrť je však aj rovnakým osudom pre dobrých a zlých (2,14). Táto skutočnosť prirodzene vyvoláva otázku: Tak prečo sa človek má usilovať o dobrý život, keď osudom dobrých a zlých je vždy to isté – smrť?

Kazateľ, aby ešte viac vystupňoval svoje pochybovanie, predkladá tvrdú skutočnosť: nielenže spravodlivý bude musieť zdieľať ten istý osud ako hriešnik, ale jeho koniec je koniec podobný zvieratú. „Rovnaký dych života má všetko – človek ničím nevyniká nad zvieratá.“ (3,19) A dokonca ani to, kedy tento koniec príde, nie je v rukách človeka (9,12). Nik nemá „moc nad dychom (*rû^{ah}*), aby mohol zadržať dych (*rû^{ah}*); ani nik nepanuje nad dňom smrti“ (8,8).

Je len prirodzené, že takáto predstava vedie k tomu, že človek znenávidí život a všetku svoju námahu (2,17-18) a môže si dokonca začať zúfať vo svojom srdci (2,20).

5. PŮŽITOK ODPORÚČA SEBA SAMÉHO

Odporúčanie radostí zo života predstavuje jeden z refrénov, ktoré sa viac-rát opakujú v priebehu knihy. Kazateľ zaraďuje do svojich pesimistických úvah sedem textov o radosti zo života (symbolické číslo): 2,24-26; 3,10-15; 3,22; 5,17-19; 8,14-15; 9,7-10; 11,7-12,1. Analyzovaním týchto refrénov môžeme ukázať, že niektoré z nich sa prejavujú ako vyhodnotenie určitého úvahového celku.

Stať 1,12 – 2,26 je nazývaná „kráľovským experimentom“. Je to časť, ktorá opisuje, ako sa kráľ Šalamún vydal na cestu skúmania múdrosti. Dlhý zoznam vecí, diel, poznatkov a majetku, čo sa mu podarilo nahromadiť, sa uzatvára

konštatovaním, „že niet pre človeka inej dobroty, ako sa najesť a napiť“ (2,24).

Druhý cyklus úvah o vhodnom čase, ktorý bol ustanovený pre každé dianie vo svete, končí v pesimistickom uzávere, že človek nemôže vystihnúť Božie dielo, a tak pre človeka niet nič lepšieho, ako „radovať sa a dopriať si blaženosti vo svojom živote“ (3,12).

Nasledujúce úvahy o človeku vedú k ďalšiemu zisteniu: Synovia človeka sú hračkou v rukách osudu, ktoré Boh skúša, aby im ukázal, že človek je zviera, ktoré nevie, či jeho dych vystupuje k výsostiam. „A tak som videl, že pre človeka niet lepšieho, ako radovať sa zo svojich diel.“ (3,22)

Ďalšie Kazateľove úvahy o utláčaní chudobných, o výhodách spoločenstva, o bohatstve a jeho odovzdávaní, o márnivosti reči a o nemilostnom osude človeka, ktorý si na druhý svet nemôže vziať nič z toho, čo nahonobil, sú opäť prerušené Kazateľovou radou, čo je naozaj pekné v živote človeka: „Ak si môže človek zajesť a vypiť a dopriať si blaženosti za svoju námahu.“ (5,17)

Úvaha o nespravodlivosti vo svete, ktorá spochybňuje zákon retribúcie, opäť vyúsťuje do tvrdenia (8,10-17; 9,1-10), že „niet pre človeka inej dobroty pod slnkom, okrem toho, že si zaje a vypije a teší sa“ (8,15), a preto autor pozýva čitateľa k požívaniu chleba, pitiu vína a k užívaniu života „so ženou, ktorú miluješ“ (9,9).

Posledná zmienka o užívaní si života (11,10 – 12,1) otvára etopeu (etopea – slávnostná báseň) opisujúcu starobu/smrť (12,2-8).

Ak je svet pokrivený, človek je vydaný na milosť a nemilosť osudu; ak sa jeho budúcnosť možno vôbec nelíši od budúcnosti zvierat a jeho krátky život sa končí smrťou, potom jediným riešením tejto situácie je užívať si prítomnú chvíľu. Pamätať na budúcnosť nemá zmysel, lebo pamiatka človeka upadne do zabudnutia a princíp retribúcie je spochybnený. Radosť zo života sa sama ponúka ako spôsob, aby človek príliš nemyslel na dni svojho života (5,19), ktoré smerujú k šeolu (9,10).

Radosť zo života je však Božím darom (3,13; 5,18) a prirodzeným podielom za námahy, ktorými sa človek prediera cez nástrahy života (3,22; 5,17). Preto podľa Kazateľa je veľkým zlom, ak je človek vytrhnutý zo života skôr, ako si môže užiť svoj podiel (6,1-6). Ak užívanie darov života je darom samého Boha, potom radosť zo života je časťou Božieho plánu s človekom.

Odpoveď na pochybnosti užívaním života je len zdanlivá. Radosť zo života je zatienená skutočnosťou, že človek si je vedomý pomínutelnosti tohto prežívania. Jeho dni mu pridelil Boh a to, čo ho skôr či neskôr očakáva, je smrť (5,17; 8,15). Výsledkom týchto úvah je konštatovanie, ku ktorému prichádza Šalamún počas svojho kráľovského experimentu za múdrosťou: „O smiechu som musel povedať: »Bláznovstvo« a o slasti: »Čo mi to pomôže?«“ (2,2)

Zhrnutie jeho úvah sa končí priam stereotypne opakovaným refrénom o tom, že všetko je márnosť a pasenie vetra (1,2.14; 2,1.11.15.17.19.21.23.26; 3,19; 4,4.7.8.16; 5,7.10; 6,2.4.9.11.12; 7,6.15; 8,10.14; 9,9; 11,8.10; 12,8). Slovo *hebel* sa vyskytuje prevažne v neskorších vrstvách Svätého písma, okrem jeho možnej analógie s menom Ábela (Gn 4,2.4.8.9.25). Slovo je pravdepodobne onomatopoického pôvodu, čo dokazuje aj jeho prítomnosť v ostatných semitských jazykoch. Spoluhláska „h“ (zadopodnebná) a spoluhláska „v“ (pernozubná), spojené pomocou samohlások „a/e“, vytvárajú efekt, ktorý sa podobá dychu, bezmedznému plynutiu vzduchu. Slovo má tak význam „dych, para,

hmla, dym“ (Prís 13,11; 21,6; Ž 144,4). V prenesenom význame slova vyjadruje márnosť, nestálosť, pomínavosť okamihu. V žalospevoch má toto slovo za subjekt iba človeka, synov človeka alebo všetkých ľudí (Ž 39,6.7.12; 62,10.11; 144,4; Iz 49,4; Jób 7,16) a vždy je spojené s pesimistickým pohľadom na život. V podobnom význame sa slovo používa aj pri kontestovaní idolov (Iz 57,13; Jer 10,14). Kazateľ využíva všetky odtienky tohto slova. Vo v. 1,14 ho spája so slovom *rû^ah*, t. j. vietor; vo väzbe s hromadením slov dostáva podtón pary, hmly, ktorá sa rýchlo rozplynie (5,6); vo v. 3,19 ho spája s dychom života, ktorý rovnako zdieľajú zvieratá a človek. Osobitné použitie slova v Knihe Kazateľ určuje jeho význam ako „márnosť, prázdnota, zbytočnosť“. Slovo *hebel* je použité v protiklade so slovom „zisk“, t. j. to, čo je výsledkom pracovného úsilia, to, čo sa ráta.

6. ZÁVER A HODNOTENIE KNIHY KAZATEĽ

Posledné verše knihy (12,1-8) nám ovárajú dve možné porozumenia knihy. Prvé ide v zhode s celkovým pesimistickým duchom knihy a jeho výsledok je vrhnutie človeka do priepasti smrti a márnosti, druhé otvára pochybovanie o pochybovaní.

6.1. PESIMISTICKÉ ČÍTANIE KNIHY

M. V. Fox²⁴ urobil podrobnú analýzu týchto veršov, na základe čoho môžeme prísť k nasledujúcim uzáverom. Stať netvorí jednoliaty literárny druh, ale autor tu využíva prelínanie literárneho, symbolického a alegorického významu.

6.1.1. LITERÁRNY VÝZNAM

Na tejto úrovni sa autor usiloval rozlúštiť priamy význam jednotlivých slov, výrazov, jednoduchých prirovnaní a metafor. Verše 12,3-5 sú jednou zložitou vetou s mnohými časovými vetami, ktoré sú predradené poslednej vedľajšej vete (príslovková veta príčinná): „lebo človek kráča k domu svojej večnosti a oplakávači krúžia po ulici“ (12,5). Literárny význam tejto podradenej vety je opis smrti alebo pohrebu človeka, okolo ktorého sa zhromažďujú pohrební oplakávači. Dvere na ulicu sa zatvoria, hlas žarnova zatíchnie a zaľahne tma. Hluk mlyna bol jedným z normálnych zvukov utvárajúcich sonorické pozadie dediny alebo mesta. Jeho utíchnutie je utíchnutím jednej z najdôležitejších ľudských aktivít – prípravy múky na chlieb. Fyzické zatvorenie dverí a poklesnutie aktivít je sprievodným javom smrti alebo pohrebu, pretože časť obyvateľstva sa z tých najrozličnejších dôvodov zúčastňovala na oplakávaní mŕtveho, ako aj na samotnom pohrebe. Kniha Sirachovcova (7,34; 38,16-17) odporúča účasť na pohrebe ako jednu z dôležitých komunitných povinností.

²⁴ FOX, Michael V.: Aging and Death in Qohelet 12. In: *JSOT*, 42, 1988, s. 55–77.

6.1.2. SYMBOLICKÝ VÝZNAM

Poéma vykresľuje smrť a pohreb človeka z pohľadu vonkajšieho pozorovateľa. Z tohto pohľadu sa môže vidieť viac než len suchý opis faktov, ktoré sa odohrávajú pri hocijakej smrti. Porovnaním tohto textu s prorockými hrozbami môžeme vidieť niekoľko styčných bodov: zatíchnutie zvuku mlynskeho kameňa a hlasu radosti, spôsobené deportáciou do zajatia (Jer 25,10-11), zatemnenie slnka, mesiaca a hviezd (Ez 32,7-8; Iz 13,9-10), tma a oblaky (Joel 2,2.6.10; Iz 5,30). Vyhasnutie svetla prináša stvorenie do momentu prvotného chaosu, keď ešte svetlo a tma neboli stvorené. Naopak, eschatologický symbolizmus využíva aj niektoré obrazy, ktoré patria tradične do sféry rodinného oplakávania (Joel 1,10; Am 8,8; Iz 3,26; 24,4). Aj emocionálna reakcia v 12,1-8 akoby presahovala rámec bežného pohrebu: všetko zamĺka a je zasiahnuté smútkom a strachom. Ľudia v 12,3 sa trasú a chvejú, ako sa chvejú obyvatelia zeme v deň Pána (Iz 13,7-8; 21,3; Jer 30,6). Týmto Kazateľ vzbudzuje ideu, že nejde len o obyčajný pohreb, ale o celosvetovú katastrofu. Kazateľ tak mieša dve úrovne: osobný a celosvetový zánik. Pre človeka, ktorý zomiera, podľa Kazateľovej predstavy smrti, ktorou sa všetko končí, je vyhasnutie života vlastne vyhasnutím vesmíru ako takého. Smrť je tak úplnou stratou, konečnou bodkou za životom.

6.1.3. OBRAZNÝ A ALEGORICKÝ VÝZNAM

Zložitost' Kazateľovej poézie sa odzrkadľuje aj v tom, že na interpretáciu týchto veršov nestačí len symbolická a literárna úroveň. Niektoré obrazy nesú v sebe aj obrazný a alegorický význam:

- Starnutie – utíchnutie mlynských kameňov (12,4), ktoré svojou drviacou aktivitou pripomínajú činnosť zubov pri prežúvaní; ženy hľadajúce cez okná (12,3) sú obrazom očí, skrze ktoré človek prijíma zmyslové podnety; strážcovia a mocní muži (12,3) predstavujú nohy a ruky. Trasenie sa nôh starca môže byť obrazne predstavené ako trasenie sa strážcov domu. Biela starcova hlava pripomína zakvitnutý mandľový strom a stareckú nespavosť vyjadruje obraz vstávania na každý hlások vtáčka.

- Smrť – dolámanie kola pri studni, rozbitie zlatej čaše a džbána pri prameni, zatíchnutie zvukov môže vykresľovať nedoslýchavého starca, alebo definitívne zamlknutie pri smrti.

Táto hrozivá skutočnosť, ktorá v sebe zahŕňa pesimizmus celej knihy, nie je len určitou hypotetickou úvahou. Autor vo v. 12,1 používa druhú osobu jednotného čísla, a tým sa obracia na svojho poslucháča/čitateľa: Si to ty sám, ktorý si predmetom smrti, márnosti a bezcieľnosti. Ty sám si musíš nájsť odpoveď na tieto pochybnosti.

6.2. POCHYBNOSŤ V POCHYBNOSTI

Zmena štýlu upozorňuje čitateľa, aby venoval pozornosť záverečným veršom knihy. Smrť so svojim neodvratným osudom bola vždy opisovaná bez metafor a obrazov. Teraz autor mení štýl vyjadrovania. Napriek smutnému osudu, ktorý človeka očakáva – starnutie a smrť –, obrazný jazyk dáva vyjadro-

vaniu slávnostný podtón. Smrť už nie je len fatalistickým vyjadrením bezmocnosti človeka určovať svoju budúcnosť, ale je normálnym zavŕšením života.

Na zmenu štýlu nás upozorňuje aj symbolická interpretácia, ktorá odhaľuje podobnosť medzi eschatologickými proroctvami a našimi veršami. Smrť nie je len otázkou zhasnutia jedného života, ale nosí v sebe nádych eschatológie, ktorá v sebe obsahuje deň Pána.

Tieto literárne signály nás upozorňujú na skutočnosť, že aj v. 12,7 sa musí – tak ako aj celá etopea – čítať s osobitnou pozornosťou: „A dych sa vráti k Bohu, ktorý ho dal.“ Tento verš sa môže chápať na literárnej rovine ako vyjadrenie opačného procesu, ktorý sa udial pri stvorení prvého človeka (Gn 2,7). V tomto momente Boh vdýchol do nozdier človeka utvoreného z prachu zeme dych života. Návrat dychu k Bohu je tak momentom, pri ktorom človek zaniká. Ak interpretácia Knihy Kazateľ končí v tomto bode, potom jej poslanstvom je márnosť života, ktorý sa končí smrťou. Avšak hore uvedené literárne signály nás zaväzujú k pozornejšiemu čítaniu tejto state.

- Podrobným čítaním Gn 2,7 môžeme na jednej strane vidieť podobnosť obrazu, pri ktorom sa stvorenie človeka udialo spojením Božieho dychu a prachu zeme. Toto spojenie patrilo do sféry Božieho stvoriteľského zásahu. V tomto smere nás aj Kaz 12,1 vyzýva pamätať na svojho Stvoriteľa, a teda umiestňuje aj tento Boží zásah – rozklad prachu a dychu – do sféry pôsobnosti samého Boha. Na druhej strane môžeme rozlíšiť aj rozdielnosť termínov pre dych, ktorý bol vdýchnutý do nozdier: v Gn 2,7 je to slovo *nišmat ʕayyím*, dych života, a v Kaz 12,1 slovo *rúʕh*, duch.

- Slovo *rúʕh* sa v Knihe Genezis nachádza vo viacerých sémantických variantoch. Jedným z nich je aj duch, ktorý oživuje tak zvieratá, ako aj človeka (6,17; 7,15). V 7,22 nachádzame spojenie oboch termínov – *nišmat ʕayyím* a *rúʕh* –, aj v tomto prípade však novozložený termín opisuje životný dych tak zvierat, ako aj človeka. Táto podobnosť evokuje stať 3,16-22, kde autor zreteľne sleduje antropológiu opísanú v Knihe Genezis, ktorá pripisuje tak človeku, ako aj zvieratám toho istého ducha. Kazateľ len dovádza do dôsledkov toto tvrdenie: Boh chce ukázať človeku, že je zviera, a robí to pomocou argumentácie o rovnakom osude zvierat a človeka – smrti a o rovnakom dychu, ktorý prebýva tak v človeku, ako aj vo zvieratách. Ak dych človeka nevystupuje nahor, tak človek nie je o nič hodnotnejší ako zviera.

- Tak sa dostávame do centra problému: verše 3,18-21 a verš 12,7 môžeme čítať vo vzájomnej závislosti, pričom druhý by bol riešením prvého, alebo ide len o dva viac-menej podobné opisy smrti. Podobnosť termínov v oboch statiach je v slovách *rúʕh*, prach, vrátiť sa k Bohu a vystúpiť hore na výsosti. Nebeské výšiny boli vždy pokladané za trón Boha a teda „vrátiť sa k Bohu“ by mohol byť ekvivalent k „vystúpiť hore k výšinám“. Túto slovnú podobnosť umocňuje aj tvrdenie, že človek má v sebe večnosť (3,11), a vo v. 12,5 človek kráča k domu večnosti. Podobnosti s eschatologickými opismi u prorokov, ktoré dávajú stať nepriamo do súvislosti s dňom Jhwh-ho, ako aj zmena literárneho štýlu nám naznačujú, že by mohlo ísť o záverečné finále knihy.

- Hlavný problém riešenia, pri ktorom by sme uznali výraz „dych sa vracia k Bohu“ ako symbol nádeje, že smrťou sa všetko nekončí, spočíva v trans-

ponovaní gréckeho dualizmu o duši a tele na knihu, ktorá tento problém ešte nepoznala. Zdá sa však, že táto námietka je len zdanlivá. V Knihe Kazateľ nestoja v protiklade duša a telo, ako to bolo u Platóna, ale prach a dych. Už v Gn 2,7 nachádzame rozlíšenie medzi prachom a dychom. Táto rozdielnosť ukazuje dva elementy, z ktorých bol skomponovaný človek, pričom prach je ten, ktorý sa vracia po smrti do zeme, k prachu (porov. 3,20), a sám osebe neobsahuje nijaký rozmer života. Na druhej strane *ru^ah* je životným princípom, ktorý pochádza od Boha, oživuje ľudské telo a vyjadruje rozmer človeka v jeho komunikácii s Bohom. Toto riešenie nepredpokladá, že termín „vrátiť sa k Bohu“ by predpokladal oddelenie duše od tela, ale naďalej udržuje semitskú jednotu ľudskej osoby.

- Ak Kazateľovo rozdelenie medzi človekom a zvieratom v stati 3,17-21 sa zakladalo na tom, že v momente smrti obaja majú rovnaký osud, tak rétorická otázka 3,21 nie je vyjadrením dualizmu, ale skôr rozdielného posmrtného osudu. Jeden dych vystupuje k Bohu, druhý sa stráca v zemi. Uvedené dôvody nám umožňujú vidieť v. 12,7 ako odpoveď na túto rétorickú otázku. Ak sa prach vracia na zem (12,7a – 3,20c), tak dych človeka by mal zostúpiť dolu k zemi (3,21), on sa však vracia k Bohu. Takmer všetci autori sa zhodujú v tom, že tento verš opisuje smrť človeka, ale otázkou je, aký nádych dáva Kazateľ svojim posledným slovám. Stať nemá ten výslovne pesimistický obraz, ako mali verše 3,16-21, ale vzájomne sa prekrývajúce obrazy jej dávajú slávnostný tón.

Kazateľovo pochybovanie o zmysle života, ktorý sa končí smrťou, ako aj jeho priam symbolické ukončenie knihy vzbudzuje pochybnosť o pochybnosti. Ak dych človeka zanikne s jeho smrťou, tak všetko je naozaj márnosť. Svet je zacyklený a pokrivený a človek nemá možnosť preniknúť do Božích plánov. No ak dych ide k Bohu, tak márnosťou je samotná pochybnosť. Kniha sa tak stáva iróniou na samotné pochybovanie.

ZÁVER

Pre novozákonného človeka tieto otázky ostávajú a vynárajú sa s ešte väčšou nástojčivosťou. Kniha Kazateľ síce odzrkadľuje hľadanie starovekých mudrcov, vedie však čitateľa ku koreňom starovekého a moderného pesimizmu a relativizovania hodnôt. Ak človek, pedagóg a vychovávateľ, je schopný odpovedať na tieto okruhy problémov, môže ponúknuť odpoveď, ktorá rieši problémy postmoderného relativizovania hodnôt. Nie je náhoda, že sv. Pavol pri svojom ohlasovaní sa sústredil na centrálnu časť posolstva o Ježišovi Kristovi: na jeho smrť a zmŕtvychvstanie. Ak Ježiš nevstal z mŕtvych, tak by neprešiel Kazateľovým testom a nemohol by byť viac ako Šalamún. Z tohto potom vyplývajú nesporné následky pre Pavla a všetkých kresťanov: „Veď ak niet zmŕtvychvstania, nebol ani Kristus vzkriesený. Ale ak nebol Kristus vzkriesený, potom je márne naše hlásanie a márna je aj vaša viera. A potom sa zistí, že sme falošnými Božimi svedkami, lebo sme svedčili proti Bohu, že vzkriesil Krista, ktorého nevzkriesil, ak mŕtvi naozaj nevstávajú. Lebo ak mŕtvi nevstávajú, nevstal ani Kristus. A keď Kristus nevstal, vaša viera je márna a ešte stále ste

vo svojich hriechoch. Potom aj tí, čo zosnuli v Kristovi, sú stratení. Ak len v tomto živote máme nádej v Kristovi, sme najúbohejší zo všetkých ľudí.“ (1 Kor 15,13-19) Naopak, ak vstal z mŕtvych, tak Nový zákon dáva odpoveď na Kazateľove otázky.

S.S.L. Ing. Peter Dubovský SJ, ThD.
Teologická fakulta Trnavskej univerzity
Kostolná 1, P.O. Box 173, 814 99 Bratislava
tel.: +421/2/544 33 237, 544 33 262, 544 306 19
fax: +421/2/544 302 44